

BERTRAND
RUSSELL
**TEORIA
CUNOAȘTERII**

Istoricul filosofiei,
filosoful matematicii, epistemologul
Scrieri esențiale – vol. 2

Editori: Robert E. Egner și Lester Denonn

Traducere din limba engleză
de Dan Crăciun

Corector: Rodica Crețu

Artwork copertă: Lea Rasovszky

Layout copertă: Ioana Trușcă

DTP: Răzvan Nasea

Coordonare editorială: Doru Someșan

Consultant editorial: Simona Radu-Răuță

Concept și identitate vizuală: RUSU+BORTUN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RUSSELL, BERTRAND

Scrieri esențiale / Bertrand Russell. - București : Editura Vellant, 2018

3 vol.

ISBN 978-606-980-014-0

Vol. 2 : Teoria cunoașterii : istoricul filosofiei, filosoful matematicii, epistemologul / ed.: Robert E. Egner și Lester Denonn ; cu o introd. de John G. Slater ; trad. din lb. engleză de Dan Crăciun. - 2019. - Conține bibliografie. - ISBN 978-606-980-059-1

I. Crăciun, Dan (trad.)

II. Egner, Robert E. (ed.)

III. Denonn, Lester (ed.)

IV. Slater, John G. (pref.)

1

Titlu original: *The Basic Writings of Bertrand Russell*

Copyright © 2009 The Bertrand Russell Peace Foundations Ltd

Introduction © 1992 John G. Slater.

All rights reserved. Autorised translation from the English language edition published by Routledge, a member of the Taylor & Francis Group, copyright of The Bertrand Russell Peace Foundation.

© 2019 Editura Vellant

Editura Vellant

Splaiul Independenței 319

București, Sector 6

www.vellant.ro

Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin Editurii Vellant.

Cuprins

Partea I. Filosoful limbajului	7
Capitolul 1. Limbajul	9
Capitolul 2. Propoziții, sintaxă și părți de vorbire	26
Capitolul 3. Întrebuiuțările limbajului	45
Capitolul 4. Cultul „întrebuiuțării comune“ a limbajului	53
Partea a II-a. Logicianul și filosoful matematicii	61
Capitolul 1. Logica simbolică	63
Capitolul 2. Despre inducție	69
Capitolul 3. Prefață la <i>Principia Mathematica</i>	79
Capitolul 4. Introducere la <i>Principia Mathematica</i>	87
Capitolul 5. <i>Principia Mathematica</i> : Rezumatul Părții a III-a	91
Capitolul 6. <i>Principia Mathematica</i> : Rezumatul Părții a IV-a	93
Capitolul 7. <i>Principia Mathematica</i> : Rezumatul Părții a V-a	96
Capitolul 8. <i>Principia Mathematica</i> : Rezumatul Părții a VI-a	100
Capitolul 9. <i>Principia Mathematica</i> : Introducere la ediția a doua	102

Capitolul 10. Matematica și logica	106
Capitolul 11. Validitatea inferenței	119
Capitolul 12. Noua <i>Logică</i> a lui Dewey	130
Capitolul 13. John Dewey	154
Partea a III-a. Epistemologul	167
Capitolul 1. Cunoașterea prin familiaritate și cunoașterea prin descripție	169
Capitolul 2. Teoria cunoașterii	181
Capitolul 3. Premise epistemologice	188
Partea a IV-a. Istoricul filosofiei	195
Capitolul 1. Filosofia în secolul XX	197
Capitolul 2. Logica lui Aristotel	220
Capitolul 3. Sfântul Toma d'Aquino	230
Capitolul 4. Curente de gândire în secolul al XIX-lea	245
Capitolul 5. Filosofia analizei logice	258
Partea a V-a. Filosoful domeniului economic	269
Capitolul 1. Proprietatea	271
Capitolul 2. Materialismul dialectic	292
Capitolul 3. Teoria plusvalorii	307
Partea a VI-a. Filosoful și comentatorul științei	319
Capitolul 1. Fizica și monismul neutru	321
Capitolul 2. Știință și educație	333
Capitolul 3. Limitele metodei științifice	340
Capitolul 4. Noua fizică și relativitatea	351
Capitolul 5. Știință și valorile	361
Capitolul 6. Inferența nondemonstrativă	378

PARTEA ÎNTÂI

Filosoful limbajului

Strâns legați de progresele gândirii contemporane în domeniile logicii și filosofiei matematice sunt importanții pași înainte pe care i-au făcut semantica și filosofia limbajului. Russell a jucat un rol proeminent și esențial în aceste progrese, deși el nu merge până la ultimele consecințe pe care le-au susținut filosofii analitici. El a subliniat importanța recunoașterii relațiilor lingvistice care se deosebesc de simpla conexiune dintre subiect și predicat, precum și distincția clară dintre „este“ din propozițiile de predică și „este“ din propozițiile care afirmă identitatea. A fost un pionier în analiza semnificației. Ca atare, toate contribuțiile sale în domeniul filosofiei limbajului au fost de mare însemnatate.

Capitolul 1 Limbajul

Limbajul nu a fost studiat cu destulă atenție în filosofia tradițională. S-a considerat de la sine înțeles că rostul cuvintelor este să exprime „idei“ și, de asemenea, că, în general, „ideilor“ le corespund „obiecte“, care sunt ceea ce „înseamnă“ cuvintele. S-a crezut că, prin intermediul limbajului, am putea să avem de-a face direct cu ceea ce acesta „înseamnă“ și că nu este nevoie să analizăm cu indiferent câtă atenție niciuna dintre cele două proprietăți presupuse ale cuvintelor, și anume funcția de „a exprima“ idei și aceea de a conține „semnificația“ lucrurilor. Adeseori, când filosofii intenționau să se refere la obiectele semnificate de cuvinte au comis eroarea de a presupune, mai mult sau mai puțin inconștient, că un cuvânt este o unică entitate și nu, așa cum este în realitate, o mulțime de evenimente mai mult sau mai puțin asemănătoare. Absența unei discuții explicite despre limbaj a fost una dintre cauzele unei mari părți din ceea ce este rău în filosofia tradițională. Eu, unul, cred că „semnificația“ poate fi înțeleasă dacă tratăm limbajul ca pe o deprindere corporală, însușit exact aşa cum învățăm să jucăm fotbal ori să mergem pe bicicletă. După mine, singurul mod satisfăcător de abordare a limbajului este să îl tratăm astfel, așa cum o face doctorul Watson.* Într-adevăr, aş privi teoria limbajului ca pe unul dintre argumentele cele mai solide în favoarea behaviorismului.

* John B. [Broadus] Watson (1878–1958), fondatorul psihologiei behavioriste (n.t.).

Omul are numeroase avantaje față de animale, de exemplu, focul, îmbrăcămintea, agricultura și uneltele – nu și posesia animalelor domestice, căci furnicile au și ele. Nu se știe cum și când s-a născut limbajul și nici de ce cimpanzeii nu vorbesc. Mă îndoiesc și de faptul că s-ar ști măcar dacă scrisul sau vorbirea reprezintă forma cea mai veche a limbajului. Este posibil ca picturile rupestre ale oamenilor de Cro-Magnon să fi urmărit transmiterea unei semnificații și să fi fost o formă de scriere. Se știe că scrierea a evoluat din imaginile pictate, căci asta s-a petrecut în timpurile istorice; dar nu se știe în ce măsură desenele fuseseră folosite în vremurile preistorice ca mijloace de a furniza informații sau comenzi. În ceea ce privește limba vorbită, se deosebește de strigătele animalelor prin faptul că nu este doar o simplă expresie a emoțiilor. Animalele au strigăte de teamă, tipete care exprimă plăcerea de a fi descoperit hrana etc. și, prin intermediul acestor strigăte, ele își influențează reciproc acțiunile. Dar nu este vădit că ar poseda vreun mijloc de a exprima altceva în afară de emoții și, mai departe, ele exprimă doar emoțiile pe care le simt în clipa prezentă. Nu există nicio dovadă că posedă ceva analog narațiunii. Putem spune, aşadar, fără să exagerăm, că limbajul este o prerogativă umană* și, probabil, principala deprindere prin care le suntem superiori animalelor „necuvântătoare“.

Trei chestiuni trebuie abordate când incepem să studiem limba. Înțăi: ce sunt cuvintele, privite ca fenomene fizice; în al-

* În lumina cunoștințelor *științifice* actuale, afirmația lui Russell este eronată, ceea ce pune și o problemă de traducere a termenului *language*: este cert că numeroase specii de animale folosesc un *limbaj* specific, prin care comunică nu doar emoții primare, ci și informații destul de complexe, dacă ne gândim numai la albine, viespi, termite sau furnici (menționate de autor), la păsările migratoare, la primate sau la mamiferele acvatice, precum delfini și balenele). Între timp, antropologii și zoologii au explicat pe deplin convingător de ce nu „vorbesc“ cimpanzeii. Ceea ce caracterizează numai specia umană este limbajul *articulat* sau, pe scurt, *limba*. Dorind să evităm ambiguitatea, generatoare de erori, a termenului englezesc, am tradus *language* prin „*limbă*“ ori de câte ori Russell se referă în mod evident la vorbirea articulată, specific umană (n.t.).

doilea rând, care sunt circumstanțele de natură să ne conducă la utilizarea unui anumit cuvânt; în al treilea rând, care sunt efectele auzirii sau vederii unui cuvânt dat. Dar, în ceea ce privește a doua și a treia chestiune, ne vom vedea conduși de la cuvinte spre propoziții și astfel vom fi confruntați cu noi probleme, care solicită, poate, mai degrabă metodele la care apelează *Gestaltpsychologie*.*

Cuvintele obișnuite sunt de patru feluri: rostite, auzite, scrise și citite. Este, desigur, în mare măsură o chestiune convențională faptul că nu folosim cuvinte de alte tipuri. Există limbajul surdomușilor; ridicatul din umeri al unui francez este un cuvânt; de fapt, orice mișcare corporală perceptibilă în exterior poate să devină un cuvânt, dacă aşa stabilește uzanța socială. Dar convenția prin care supremăta i-a fost atribuită vorbirii este una bine întemeiată, întrucât nu există nicio altă cale de a produce atât de rapid sau cu un efort muscular atât de redus un mare număr de mișcări corporale perceptibile diferite. Discursul public ar fi foarte plăcut dacă oamenii de stat ar trebui să folosească limbajul surdomușilor și foarte obosit dacă toate cuvintele ar presupune tot atât efort muscular de căt este nevoie pentru a da din umeri. Voi ignora toate formele de limbaj exceptând pe cel vorbit, auzit, scris și citit, întrucât celelalte forme sunt relativ neimportante și nu ridică nicio problemă psihologică specială.

Un cuvânt rostit constă într-o serie de mișcări ale laringelui și ale gurii, combinate cu răsuflare. Două serii foarte asemănătoare

* Lb. germană, în original: în traducere literală, „psihologia formei“ sau „psihologia configurației“. Curent psihologic opus asociaționismului și reducționismului, inițiat la începutul secolului XX de Max Wertheimer, gestaltismul propune o abordare holistă a fenomenelor psihice, întregul având prioritate față de părțile componente. De exemplu, percepția nu este suma unor senzații independente, ci este un „tipar“, o „formă“ sau o „configurație“ *a priori*, în care elementele senzațiilor disparate se organizează ca piesele dintr-un puzzle. Percepem deosebitore dintre chipurile unor indivizi diferenți numai încadrând senzațiile vizuale în „tiparul“ ori în „schema“ unui chip omeneș generic. Russell are aici în vedere faptul că sensul distinct al unui cuvânt se precizează contextual în cadrul propoziției care îl conține (n.t.).

de asemenea mișcări pot să fie rostiri ale aceluiași cuvânt, deși este posibil, totodată, să nu fie, încrucișat două cuvinte cu sensuri diferite pot să sună în mod asemănător; însă două astfel de serii care nu seamănă îndeaproape nu pot fi rostiri ale aceluiași cuvânt. (Mă limitez la o singură limbă.) Astfel, un singur cuvânt rostit, să zicem „dog“ [câine], este o anumită mulțime [set] de mișcări corporale foarte asemănătoare, mulțimea având atâtia membri câte ocazii în care se rostește cuvântul „dog“. Gradul de asemănare necesar pentru ca acea rostire să fie o utilizare a cuvântului „dog“ nu se poate preciza cu exactitate. Unii oameni spun „dawg“ și, cu siguranță, acest fapt trebuie admis. Un german ar putea să pronunțe „tok“ și atunci ar trebui să începem să ne îndoi. În cazuri marginale, nu putem fi siguri dacă un cuvânt a fost sau nu a fost pronunțat. Un cuvânt rostit indică o formă de comportament corporal fără hotare net delimitate, precum a sări, a topăi sau a fugi. Un bărbat aleargă sau merge? Într-o cursă atletică de marș, arbitrul poate avea mari dificultăți să decidă într-un sens ori în altul. Tot astfel, se pot ivi situații în care nu se poate decide dacă un ins a spus „dog“ sau „dock“. Așadar, un cuvânt rostit este în același timp general și oarecum vag.

De obicei, ni se pare de la sine înțeleasă relația dintre un cuvânt rostit și un cuvânt auzit. „Ai auzit ce am spus?“ întrebăm noi, iar persoana căreia ne adresăm spune „Da“. Este, desigur, o iluzie, parte din realismul naiv al concepției noastre nereflexive despre lume. Niciodată nu auzim ceea ce s-a spus; auzim ceva având o complicată legătură cauzală cu ceea ce s-a spus. Este mai întâi procesul pur fizic al undelor sonore ieșite din gura vorbitorului spre urechea ascultătorului, apoi un complicat proces în ureche și în nervi, pe urmă un eveniment în creier, care este legat de auzirea sunetului într-o manieră de investigat mai târziu, dar, în orice caz, simultan cu auzirea sunetului. De aici rezultă conexiunea cauzală fizică dintre cuvântul rostit și cuvântul auzit. Există, însă, o altă conexiune de un gen mai psihologic. Când un ins pronunță un cuvânt, îl aude și el pe dinăuntru, astfel încât cuvântul rostit și cuvântul auzit devin intim asociate pentru oricine știe să

vorbească. Iar un ins care știe să vorbească poate, la rândul lui, să pronunțe orice cuvânt pe care îl aude în propria limbă, astfel încât asocierea se face în ambele sensuri. Din cauza caracterului intim al acestei asociieri poate fiu simplu să identifice cuvântul rostit cu cel auzit, chiar dacă, în realitate, cele două sunt despărțite de o prăpastie largă.

Pentru ca vorbirea să își atingă scopul nu este necesar, după cum nu este nici posibil, ca vorbele auzite și cele rostite să fie identice, dar este necesar ca, atunci când un ins pronunță cuvinte diferite, cuvintele auzite să fie diferite, iar dacă pronunță același cuvânt în două situații, cuvântul auzit trebuie să fie cu aproximativ același în cele două situații. Prima dintre aceste două condiții depinde de sensibilitatea urechii și de distanța dintre cel care ascultă și cel care vorbește; nu putem deosebi două cuvinte destul de asemănătoare dacă ne aflăm prea departe de cel care le rostește. A doua cerință depinde de uniformitatea condițiilor fizice și este satisfăcută în toate împrejurările obișnuite. Dar, dacă vorbitorul este înconjurat de instrumente care intră în rezonanță cu anumite note, dar nu și cu anumite altele, unele tonuri ale vocii ajung la ascultător, pe când altele se pierd. În acel caz, dacă vorbitorul ar pronunța același cuvânt cu două intonații diferite, s-ar putea ca ascultătorul să fie cu totul incapabil să recunoască identitatea lor. Astfel, eficiența vorbirii depinde de un număr de condiții fizice. Pe acestea le vom lua, însă, ca atare, ca să ajungem cât mai repede cu puțință la părțile mai psihologice ale subiectului nostru.

Cuvintele scrise diferă de cele rostite prin faptul că sunt alcătuiri materiale. Un cuvânt vorbit este un proces din lumea fizică, desfășurat într-o esențială ordine temporală; un cuvânt scris este o serie de fragmente de materie, dispuse într-o esențială ordine spațială. Cât despre ceea ce înțelegem prin „materie“, este o chestiune de care va trebui să ne ocupăm pe larg într-un stadiu ulterior. Deocamdată este suficient să remarcăm că, spre deosebire de procesele care constituie cuvintele vorbite, structurile materiale care constituie cuvintele scrise sunt capabile să dureze vreme îndelungată – uneori mii de ani. În plus, ele nu sunt mărginite de

vecinătatea cuiva, ci pot fi făcute să călătoarească în toată lumea. Acestea sunt cele două mari avantaje ale scrierii față de vorbire. Cel puțin aşa au stat lucrurile până de curând. Dar, odată cu apariția aparatului de radio, scrierea a început să își piardă întăiereitatea: un om poate acum să vorbească unor mulțimi răspândite în toată țara. Chiar în privința permanenței, vorbirea este capabilă să devină egală scrierii. Poate că în loc de documente juridice vom avea discuri de gramofon, pe care sunt înregistrate semnăturile vocale ale părților dintr-un contract. Poate că, aidoma celor petrecute în romanul lui Wells *When the Sleeper Awakes – Trezirea celui adormit*, cărțile nu se vor mai tipări, ci vor fi doar înregistrări pentru gramofon. În acest caz, s-ar putea ca nevoie de scriere să dispară aproape cu totul. Oricum, să lăsăm aceste speculații și să revenim în lumea zilelor noastre.

Spre deosebire de cuvântul scris ori tipărit, cuvântul citit este tot atât de evanescent pe cât este cuvântul rostit ori auzit. Ori de câte ori un cuvânt scris și pus în lumină se găsește într-o relație adecvată cu un ochi normal, produce un anumit efect complicat asupra ochiului; partea din acest proces care se petrece în afara ochiului este studiată de știința luminii, în vreme ce partea care se desfășoară în ochi ține de optica fiziolologică. Urmează un alt proces, mai întâi în nervul optic, apoi în creier; procesul din creier este simultan cu vederea. Ce relație are mai departe procesul cu vederea este o chestiune asupra căreia s-au purtat multe controverse filosofice; vom reveni la ea într-un stadiu ulterior. În ceea ce privește eficiența cauzală a scrierii, esența problemei este că actul scrierii produce structuri materiale cvasipermanente, care, de-a lungul întregii lor durate, produc rezultate foarte asemănătoare în orice ochi normal, aflat într-o poziție convenabilă; și, la fel ca în cazul vorbirii, diferite cuvinte scrise conduc la diferite cuvinte citite, pe când același cuvânt scris de două ori conduce la același cuvânt citit – din nou, cu evidente limitări.

Atât despre latura fizică a limbajului, care este adeseori pe nedrept neglijată. Trec acum la partea psihologică, aceasta fiind ceea ce ne preocupă realmente în acest capitol.

În afară de problemele ridicate de opoziția dintre propoziții și cuvinte, cele două întrebări la care trebuie să răspundem sunt: mai întâi, ce fel de comportament este stimulat de auzirea unui cuvânt? și în al doilea rând, în ce fel de situații ne este stimulat comportamentul care constă în pronunțarea unui cuvânt? Pun întrebările în această ordine, deoarece copiii învață să reacționeze față de cuvintele celorlați înainte de a învăța să utilizeze cuvintele ei însăși. S-ar putea obiecta că, în istoria rasei, primul cuvânt rostit trebuie să fi precedat primul cuvânt auzit, cel puțin cu o fracțiune de secundă. Dar acest aspect nu este foarte relevant și nici cu certitudine adevărat. Un zgomot poate avea sens pentru cel care îl aude, dar nu și pentru cel care îl produce; în acest caz avem un cuvânt auzit, dar nu unul vorbit. (Voi explica peste puțină vreme ce înțeleg prin „semnificație“.) Urma de picior lăsată pe nisip de Friday are „semnificație“ pentru Robinson Crusoe, dar nu pentru Friday. Indiferent cum stau lucrurile, am face bine să evităm foarte ipoteticile părți din antropologie care ar putea să fie implicate și să abordăm învățarea limbajului aşa cum poate fi observată la copilul mic în zilele noastre. Iar la nou-născutul uman aşa cum îl cunoaștem reacțiile clare față de cuvintele altora apar mult mai devreme decât putința de a rosti cuvinte el însuși.

Un copil învață să înțeleagă cuvintele exact aşa cum învață oricare alt proces de asociație corporală. Dacă spuneți întotdeauna „sticlă“ [bottle] când dați copilului o sticlă, el reacționează imediat, între anumite limite, față de cuvântul „sticlă“ aşa cum înainte reacționa față de sticlă. Este doar un exemplu care ilustrează legea asociației. Când asociația a fost stabilită, părintii spun că pruncul „înțelege“ cuvântul „sticlă“ sau că știe ce „înseamnă“ cuvântul. Desigur, cuvântul nu produce *toate* efectele pe care le generează sticla reală. Nu are greutate, nu hrănește, nu-l poate lovi pe copil în cap. Efectele pe care le au în comun cuvântul și lucru sunt aceleia care depind de legea asociației, a „reflexelor condiționate“ sau a „reacțiilor învățate“. Acestea pot fi numite efecte „asociative“ sau „mnemice“ – ultima denumire fiind derivată din cartea lui Semon intitulată *Mneme*,¹ în care el

subsumează toate fenomenele analoage memoriei unei legi care, în cele din urmă, nu este foarte diferită de legea asociației sau a „reflexelor condiționate“.

Putem fi puțin mai preciși în privința clasei de efecte avute în vedere. Un obiect fizic este un centru din care emană o varietate de lanțuri cauzale. Dacă obiectul este vizibil pentru John Smith, unul dintre lanțurile cauzale care emană din el constă mai întâi în unde luminoase (ori cuante de lumină) care străbat distanța dintre obiect și ochiul lui John Smith, urmat de evenimente care au loc în ochiul și în nervul său optic, apoi de evenimente din creierul său și, mai departe (poate), de o reacție din partea lui. Efectele mnemice aparțin doar evenimentelor din țesutul viu; prin urmare, numai acele efecte ale sticlei care se produc fie în corpul lui John Smith, fie ca rezultat al reacției sale față de sticlă pot ajunge să fie asociate cu auzirea cuvântului „sticlă“. Chiar și atunci doar anumite evenimente pot fi asociate: hrănirea are loc în corp și totuși cuvântul „sticlă“ nu poate hrăni. Legea reflexelor condiționate se supune anumitor limite constatabile, dar, în cadrul acestor limite, oferă ceea ce este necesar pentru a se explica înțelegerea cuvintelor. Copilul este excitat când vede sticla; este deja un reflex condiționat, datorat experienței conform căreia această imagine precede masa. Într-un stadiu ulterior al condiționării, copilul este excitat când aude cuvântul „sticlă“. Pe urmă se zice că „înțelege“ cuvântul.

Putem spune, aşadar, că o persoană înțelege un cuvânt pe care îl aude dacă, în măsura în care este aplicabilă legea reflexelor condiționate, efectele cuvântului sunt identice cu acelea produse de ceea ce se spune că „înseamnă“. Desigur, această regulă se aplică numai cuvintelor precum „sticlă“, care denotă un obiect concret sau o clasă de obiecte concrete. Înțelegerea unor cuvinte precum „reciprocitate“ sau „republicanism“ este o chestiune mai complicată și nu poate fi discutată înainte de a ne fi ocupat de propoziții. Dar, înainte de a discuta despre propoziții, trebuie să examinăm circumstanțele care ne determină să folosim un cuvânt, în opozitie cu consecințele auzirii lui.

Rostirea unui cuvânt este mai dificilă decât înțelegerea lui, afară de cazul câtorva sunete simple pe care bebelușii le emit înainte de a ști că sunt cuvinte, precum „ma-ma“ și „da-da“. Acestea două se numără printre numeroasele sunete întâmplătoare pe care le scot toți pruncii. Când un copil mic spune la întâmplare „ma-ma“ în prezența mamei sale, aceasta crede că el știe ce înseamnă acele zgomote și își arată bucuria în modalități agreabile pentru copilaș. Treptat, conform legii efectului, formulate de Thorndike, pruncul dobândește obiceiul de a scoate acel zgomot în prezența mamei, fiindcă în aceste împrejurări consecințele îi fac plăcere. Dar numai foarte puține cuvinte se dobândesc astfel. Majoritatea cuvintelor se înșușesc prin imitație, combinată cu asociația dintre lucru și cuvânt, pe care părinții o stabilesc în mod deliberat în stadiile timpurii (de după primul stadiu absolut). Este evident că folosirea cuvintelor de către copil presupune ceva mai mult și mai presus de asociația dintre *sunetul* cuvântului și semnificația lui. Căinii înțeleg multe cuvinte, iar bebelușii înțeleg mult mai multe decât pot să rostească ei însăși. Pruncul trebuie să descopere că este posibil și profitabil să producă zgomote care seamănă cu aceleia pe care le aude. (Această afirmație nu trebuie luată pe deplin literal, altminteri ar fi prea intelectualistă.) Nu ar descoperi niciodată acest lucru dacă nu ar emite zgomote la întâmplare, fără intenția de a vorbi. Pe urmă descoperă treptat că poate să emită zgomote asemănătoare celor pe care le aude și că, în general, consecințele sunt plăcute. Părinții sunt încântați, se pot obține obiectele dorite și – poate aspectul cel mai important dintre toate – există un sentiment de putere în a scoate sunetele dorite în locul unora accidentale. Dar în tot acest proces nu există nimic esențial diferit de modul în care șoareci învăță un labirint. Seamănă mai degrabă cu această formă de învățare decât cu cea specifică primatelor lui Köhler*, fiindcă niciun volum de

* Wolfgang Köhler (1887–1967), unul dintre fondatorii psihologiei gestaltiste, de numele căruia se leagă descoperirea așa-numitei „reații aha“, ca modalitate specifică de învățare prin înțelegere subită, specifică primatelor.

inteligенță nu i-ar da copilului capacitatea de a descoperi numele lucrurilor – pe când în cazul labirinturilor, experiența este singura călăuză posibilă.

Când o persoană știe să vorbească, procesul de condiționare descurge în direcția opusă celei care operează în înțelegerea spuselor celorlalți. Când vede o pisică, reacția firească a unei persoane care știe să vorbească este să pronunțe cuvântul „pisică”; este posibil să nu facă efectiv acest lucru, dar va avea o reacție în direcția acestui act, chiar dacă, dintr-un motiv oarecare, actul exteriorizat nu are loc. Este adevărat că poate rosti cuvântul „pisică”, fiindcă „se gândește” la o pisică, fără să vadă efectiv una. Totuși, după cum vom vedea de îndată, acesta este doar un stadiu următor al procesului de condiționare. Din căte îmi pot da eu seama, utilizarea cuvintelor izolate, în opoziție cu propozițiile, este pe deplin explicabilă pe baza principiilor care se aplică șoareciilor din labirinturi.

Anumiți filosofi care au idei preconcepute împotriva analizei susțin că propoziția are întâietate, iar cuvântul singular îi urmează. În această chestiune fac mereu aluzie la limbajul patagonezilor, pe care, firește, adversarii lor nu îl cunosc. Ni se cere să înțelegem că un patagonez poate pricepe dacă îi spui că „merg să pescuiesc în lacul aflat dincolo de dealul vestic”, dar că nu poate să priceapă doar cuvântul „pescuiesc”. (Exemplul este imaginar, însă reprezentă genul de lucru care se afirmă.) Acum, poate că patagonezii sunt cu totul aparte – într-adevăr, trebuie să fie, altminteri nu și-ar fi ales să trăiască în Patagonia. Dar cu siguranță pruncii din țările civilizate nu se comportă astfel, exceptiile fiind Thomas Carlyle și Lordul Macauley. Primul nu a scos o vorbă până la trei ani, când,

---

Un cimpanzeu, de exemplu, nu poate ajunge la o banană fixată la mare înăltime decât dacă îmbină, să zicem, trei bețe aflate în cușcă. Animalul încearcă mai întâi să ajungă la banană folosind pe rând fiecare dintre cele trei bețe; după eșecuri repetitive, renunță și cade într-o stare de aparentă blazare și lehamite. La un moment dat, cimpanzeul „vede“ subit soluția, îmbină și cele trei bețe și ajunge la fructul dorit. Köhler a numit acel moment de „iluminare“ instantanea „reacție aha“ (n.t.).

auzind că frățiorul său mai mic plângă, a spus: „Ce te doare bebe Jock?“ Lordul Macauley „a deprins într-un mod dureros ceea ce ne-a învățat apoi în versuri“, deoarece, după ce s-a opărit cu ceai fierbinte la o petrecere, și-a început cariera de orator spunând după o vreme gazdei sale: „Mulțumesc, doamnă, durerea crâncenă s-a domolit“. Acestea sunt, însă, fapte legate de biografi, nu de începurile vorbirii în fragedă pruncie. La toți copiii care au fost observați cu atenție, propozițiile vin mult mai târziu decât cuvintele izolate.

La început copiii sunt limitați de capacitatea lor de a emite sunete și, totodată, de puținătatea asociațiilor învățate. Sunt sigur că motivul pentru care „ma-ma“ și „da-da“ au sensul pe care îl au este faptul că sunt sunete pe care bebelușii le emit spontan încă de la o vîrstă fragedă, fiind astfel sunetele convenabile cărora adulții le pot atașa semnificație. Chiar la începutul vorbirii nu găsim nicidcum imitația celor maturi, ci descoperirea faptului că sunetele emise spontan au rezultate agreabile. Imitația survine mai târziu, după ce copilul a descoperit că sunetele pot avea această însușire a „semnificației“. Tipul de abilitate care intră în joc este întru totul asemănătoare celei presupuse de învățarea unui joc sau a mersului pe bicicletă.

Putem rezuma această teorie a semnificației printr-o formulă simplă. Când, în virtutea legii reflexelor condiționate, A a ajuns să fie o cauză a lui C, vom numi A o cauză „asociativă“ a lui C, iar C efectul „asociativ“ al lui A. Vom spune că, pentru o persoană dată, cuvântul A, când este auzit, „înseamnă“ C dacă efectele asociative ale lui A seamănă îndeaproape cu cele ale lui C; și vom spune că, atunci când este rostit, cuvântul A „înseamnă“ C dacă rostirea lui A este un efect asociativ al lui C sau al unui lucru anterior asociat cu C. Într-o expunere mai concretă, cuvântul „Peter“ înseamnă o anumită persoană dacă efectele asociative ale auzirii cuvântului „Peter“ seamănă îndeaproape cu cele ale vederii lui Peter, iar cauzele asociative ale rostirii cuvântului „Peter“ sunt rostiri anterior asociate cu Peter. Desigur, pe măsură ce experiența noastră își sporește complexitatea, această *schemă*